

УДК 81'23:378.091.212:7]:001(477)(092)Огієнка
DOI: 10.32626/2309-7086.2021-18-2.123-129

Наталія Мелекссцева

ORCID 0000-0003-0330-2920

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти*

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (на основі ідей Івана Огієнка)

У статті висвітлено деякі аспекти використання лінгводидактичної спадщини Івана Огієнка з метою формування мовної особистості здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). Обґрунтовано актуальність навчання рідномовних обов'язків Івана Огієнка у вищій школі за умов нинішньої мовної ситуації в Україні, схарактеризовано праці вченого, що сприятимуть засвоєнню здобувачами вищої освіти мовних норм і формуванню в них культури мовлення. Доведено, що лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка мають вагомe значення для формування наукової концепції сучасної національної освіти в період розбудови української держави та духовного відродження її народу.

Ключові слова: мовна особистість, мовна освіта, рідномовні обов'язки, здобувачі вищої освіти мистецьких спеціальностей, лінгводидактична концепція Івана Огієнка.

В умовах соціально-економічного розвитку й національного становлення нашої держави актуалізується потреба у підготовці високоосвіченої, інтелектуально розвиненої мовної особистості, спроможної творчо використовувати власні знання, працювати в команді, комунікувати у процесі професійної діяльності.

Відтак завдання вищої освіти – забезпечити високий рівень підготовки компетентного фахівця, який володіє спеціальними знаннями та має сформоване професійне мовлення. Адже важливою складовою іміджу конкурентоспроможного спеціаліста є належний рівень мовної культури та вміння здійснювати професійно спрямоване спілкування державною мовою – правильно, точно, логічно формулювати думку, конструювати грамотні фахові тексти, майстерно послуговатися мовними засобами у процесі ділової комунікації, брати участь у дискусіях, враховувати альтернативні думки та спілкуватись з іншими людьми заради спільного результату.

У системі вищої освіти ці завдання реалізуються в контексті вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», яка має на меті засвоєння наукового дискурсу професії: опанування здобувачами вищої освіти нормами сучасної української літературної мови, ознайомлення з особливостями професійного мовлення відповідно до обраного фаху, вивчення словникової та нормативної термінологічної бази [9].

Аналіз наукових джерел виявив, що проблему становлення мовної особистості здобувачів вищої освіти досліджено у працях Н. Голуб,

О. Горошкіної, К. Климової, Л. Мацько, А. Нікітіної, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'яка й ін.

На нашу думку, підготовка здобувачів вищої освіти в умовах нових освітніх парадигм повинна здійснюватися не лише засобами педагогічної інноватики, але й із урахуванням наукової спадщини видатних українських учених, зокрема лінгводидактичних ідей мовознавця, культурного, громадського, державного й наукового діяча Івана Огієнка, праці якого присвячені формуванню мовної особистості. Учений вважає мову «найголівнішим ґрунтом, на якому духовно зростає й цвіте нація» [6, с.35].

Науковий внесок Івана Огієнка в розвиток українського мовознавства надзвичайно вагомий – в його лінгводидактичних поглядах обґрунтовано концептуальні підходи до системи навчання рідної мови, її змісту, принципів побудови, а також запропоновано джерела найбільш ефективного її засвоєння.

Іван Огієнко вперше у світовій практиці дослідив і науково обґрунтував рідномовні обов'язки громадян, започаткував нову науку – науку про рідномовні обов'язки або рідномовну політику. Видану 1936 року «Науку про рідномовні обов'язки» учений трактує як рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства.

Мета статті – схарактеризувати особливості формування мовної особистості здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей на основі лінгводидактичної концепції Івана Огієнка.

Аналіз сутності поняття «мовна особистість» виявив такі підходи до його трактування:

- «мовна особистість – це індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» (Ф. Бацевич) [1, с.212];
- «мовна особистість – це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» (Л. Мацько) [3, с.3];
- «мовна особистість – це людина, яка вільно і легко висловлюється з різноманітних питань, виявляє високий рівень культури спілкування, дбає про якість свого мовлення та його вдосконалення» (М. Пентилюк) [8, с.80];
- «мовна особистість – це мовець, який досконало знає мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної культури як духовну серцевину її, користується мовою як органічним засобом самостворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в даному суспільстві (Л. Струганець) [10, с.38].

У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» зазначено, що «мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе в собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» [11, с.95].

Структуру мовної особистості складають такі компоненти:

- 1) ціннісний – система цінностей або життєвих смислів – мова забезпечує першочерговий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ

- світу та ієрархію духовних уявлень, що реалізуються в процесі мовного спілкування;
- 2) культурологічний – рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови;
 - 3) особистісний компонент [2, с.80].

З огляду на окреслені визначення мовної особистості вважаємо, що **мовна особистість** – це людина, яка володіє лінгвістичними знаннями із урахуванням національних особливостей мови, має високий рівень сформованої комунікативної компетентності, любить і поважає рідну мову, яка є частиною її світогляду та світосприйняття.

Як бачимо, особливій уваги викладача потребує процес оволодіння здобувачами вищої освіти мовними компонентами з національною орієнтацією, адже мова – могутній засіб відображення дійсності в її національному вимірі, вона є визначальною у розвитку національної самосвідомості особистості та сприяє духовному, культурному збагаченню здобувачів вищої освіти.

Наведемо приклади застосування концептуальних положень лінгводидактики Івана Огієнка під час формування мовної особистості здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей (014 Середня освіта (Музичне мистецтво), 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація) на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Розглядаючи проблеми розвитку й становлення державності української мови, здобувачі вищої освіти опрацьовують «Науку про рідномовні обов'язки», яку вчений визначає як «збір державних і приватних практик найкращого розвитку рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури» [6, с.35-36].

Так, на практичному занятті з теми «Українська мова – мова професійного спілкування» пропонуємо здобувачам вищої освіти проаналізувати рідномовні обов'язки інтелігентів вільних професій та визначити завдання, які постають перед ними як майбутніми фахівцями в галузі культури та мистецтва:

1. Кожний інтелігент вільної професії зобов'язаний знати свою літературну мову й розмовляти тільки нею зі своїми клієнтами й тим самим ширити знання цієї мови й підносити повагу до неї.
2. Усі інтелігенти вільних професій мусять дбати про добрий розвиток своєї фахової термінології.
3. Кожний інтелігент, що виправдує своє незнання соборної літературної мови нефаховістю, прикриває тим тільки своє мовне лінивіство та рідномовну політичну несвідомість.
4. Малювачі-артисти, скульптори, композитори й т. ін. недержавного народу, що служать виключно «чистому мистецтву», а свої національно-громадські мотиви оминають, чужі й некорисні для свого народу.
5. Усі інтелігенти вільних професій у своїм родиннім житті обов'язані вживати тільки соборної літературної мови, щоб своїм прикладом заохочувати до того й інших.
6. Інтелігент, що не знає Науки про рідномовні обов'язки, не в свідомий член нації.
7. Кожний інтелігент, виступаючи з публічною промовою, мусить виголошувати її тільки соборною літературною мовою.

8. Усе громадянство мусить конче вимагати від своїх промовців-інтелігентів уживати в публічних промовах тільки соборної літературної мови [6, с.77-78].

Оскільки спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) є педагогічними, здобувачі вищої освіти опрацьовують уривки тексту «Рідномовного Катехизису для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів і широкого громадянства» Івана Огієнка, формулюють завдання, які постають перед майбутніми педагогами, висвітлюють найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина й аналізують десять мовних заповідей:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине і народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духової культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.
9. Як про духову зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [Там само, с.40-41].

Розкриваючи зміст поняття літературної мови, здобувачі вищої освіти ознайомлюються з окремими розділами «Історії української літературної мови» (1949 р.) Івана Огієнка, які висвітлюють періоди становлення української мови.

Здійснюючи роботу над засвоєнням мовних норм здобувачів вищої освіти, зокрема орфографічних, пропонуємо їм ознайомитися з особливостями розвитку української орфографії від найдавніших часів до правопису 1945 року, висвітлених в «Історії української літературної мови» Івана Огієнка.

Опрацювання основних правописних змін нової редакції «Українського правопису» (2019 р.), який повертає до життя низку особливостей української орфографічної традиції, передбачає звернення до проєкту офіційного українського правописного кодексу Івана Огієнка (1919 р.), зокрема його твердження про фемініність української мови, яка полягає у вживанні іменників у жіночому роді. У праці «Наша літературна мова» вчений наголошував, що причиною появи чоловічого роду в тих українських іменниках, які до того часу були жіночого роду, або вживалися у формі як чоловічого, так і жіночого роду, стала русифікація.

Під час роботи над мовними нормами цінними для здобувачів вищої освіти будуть повчання Івана Огієнка щодо дотримання кожною грамотною людиною законів милозвучності:

- дбаймо, щоб наша мова була приємною для слухача, щоб не «різала» йому ушей;
- зберігаймо на письмі та й в усному мовленні всі вимоги її гнучкості;
- вимовляймо слова тільки по-літературному, а не по-місцевому;
- усіма силами пильнуймо оминати в нашій писанні непотрібного повторення слів (окрім поетичного);
- не вживаймо в своїй писанні разячих варваризмів;
- оминаймо немилозвучного збігу приголосних;
- не будуймо надто складних речень [7].

Під час вивчення лексичних норм професійного спілкування звертаємось до порад Івана Огієнка «Як навчатися української літературної мови» щодо необхідності користування словниками: *«Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати в своїй хаті якогось підручного українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися. Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко почуємо, але словник завжди нагадає нам про них. Краці наші письменники звичайно мали на столі словника, пишучи, й навчалися з нього»* [5].

Під час вивчення фахової термінології знайомимо здобувачів вищої освіти з особливостями розвитку української термінологічної справи в Україні, висвітленими в «Історії української літературної мови» Івана Огієнка.

Учений наголошує, що для професійного становлення особистості важливо знати терміни свого фаху: *«Ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець конче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху»* [Там само].

Отже, концептуальні положення лінгводидактики Івана Огієнка відображають сучасну освітню мовну політику в Україні та є ефективним засобом формування мовної особистості здобувачів вищої освіти. Їх вивчення сприяє відродженню української національної школи й утвердженню концепції рідномовної освіти.

Варто зауважити, що мовно-освітні проблеми України ХХ століття, на яких наголошував учений, зокрема, плекання любові до рідної мови, збереження її соборності, необхідності мовного об'єднання нації, формування національної свідомості молоді не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Науку про рідномовні обов'язки вважаємо практичною школою національно-мовного виховання: тільки такий підхід до навчання, яке починається з рідної мови й здійснюється на її матеріалі, допоможе зберегти українську мову та національну ідентичність нашого народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. *Studia Methodologica*. 2015. Issue 41. С. 79-84.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. №7. С. 2-4.

4. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І.Д. Пасічника; редкол. О.А. Вісич, Х.М. Карповець, З.В. Столяр. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.
5. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. URL: <http://izbornyk.org.ua/ohukr/ohu.htm> (дата звернення: 10.12.2021).
6. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
7. Огієнко І. Наглядна таблиця милозвучності української мови. *Дивослово*. 1996. №5-6. С. 16-22.
8. Пентиліук М.І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*: збірн. статей. Київ: Ленвіт, 2011. С. 80-84.
9. Про затвердження програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122/ (дата звернення: 10.12.2021).
10. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
11. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

References:

1. Batsevych F.S. *Osnovy komunikativnoi linhvistyky: pidruchnyk*. Kyiv: VTs «Akademii», 2009. 376 s.
2. Borodina N., Kalenіuk S. Formuvannia movnoi osobystosti uchniv yak providne zavdannia movnoi osvity. *Studia Methodologica*. 2015. Issue 41. S. 79-84.
3. Matsko L. Aspekty movnoi osobystosti u prospektsii pedahohichnoho dyskursu. *Dyvoslovo*. 2006. №7. S. 2-4.
4. *Movna osobystist v osvithomu prostori: monohrafiia / za zah. red. I.D. Pasichnyka; redkol. O.A. Visych, Kh.M. Karpovets, Z.V. Stoliar*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii», 2021. 270 s.
5. Ohiienko Ivan (Mytropolyt Ilarion). *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy*. URL: <http://izbornyk.org.ua/ohukr/ohu.htm> (data zvernennia: 10.12.2021).
6. Ohiienko Ivan (Mytropolyt Ilarion). *Ridna mova / uporiad., avt. peredmovy ta komentariv M.S. Tymoshyk*. Kyiv: Nasha kultura i nauka, 2010. 436 s.
7. Ohiienko I. *Nahliadna tablytsia mylozvuchnosti ukrainskoi movy*. *Dyvoslovo*. 1996. №5-6. S. 16-22.
8. Pentyliuk M.I. *Movna osobystist uchnia v prospektsii movlennievoho spilkuvannia. Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky*: zbirn. statei. Kyiv: Lenvit, 2011. S. 80-84.
9. *Pro zatverdzhennia program navchalnoi dystsypliny «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)»*. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122/ (data zvernennia: 10.12.2021).
10. *Struhanets L.V. Kultura movy. Slovnyk terminiv*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2000. 88 s.
11. *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv / za red. S.Ya. Yermolenko*. Kyiv: Lybid, 2001. 224 s.

The article deals with some aspects of using Ivan Ohiienko's linguodidactic conception with the aim of forming language personality in students of art specialities at the classes of Ukrainian for specific purposes. The appropriate level of language culture and the ability to communicate professionally in the state language is an im-

portant component of the image of a competitive specialist which is able to correctly, accurately, logically formulate his / her opinion, produce professional texts, skillfully use language tools in business communication, participate in discussions, consider alternatives and cooperate with other people for the common result.

The author substantiates the vitality of teaching native language duties to the students of art specialties under the conditions of current language situation in Ukraine and the need for language personality's constant development and self-improvement. Basic principles of Ivan Ohienko's science about native language duties and his conceptual regulations of linguistic education as an element of native language policy in modern education are revealed. It is emphasized on the need to use Ivan Ohienko's «Pravopys» and «History of Ukrainian Literary Language» while forming students' orthographical competence and speech culture.

It has been proved that Ivan Ohienko's linguodidactic ideas are of great importance while forming the scientific conception of modern national education within the development of Ukraine and the spiritual revival of Ukrainian nation.

Key words: language personality, language education, native language duties, students of art specialties, Ivan Ohienko's linguodidactic conception.

Отримано: 21.10.2021 р.

УДК 378.014

DOI: 10.32626/2309-7086.2021-18-2.129-136

Тетяна Франчук

ORCID 0000-0003-2404-0

кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Оксана Мозолюк

ORCID 0000-0001-9476-9766

старший викладач

Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій

Кам'янець-Подільського податкового інституту

ПРОЄКТУВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В СТРУКТУРІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про засадничі позиції Івана Огієнка у контексті сучасної концепції громадянського виховання, зокрема, шляхи та умови активізації процесів національної, громадянської ідентифікації та само ідентифікації здобувачів освіти різних рівнів. Акцентується увага на необхідності співпраці взаємозалежних освітніх структур, основи проєктування цілісного компетентісно, особистісно зорієнтованого освітнього простору.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна ідентичність, компетентісна освіта, проєктування, самоідентичність.

Проблеми національного, громадянського, патріотичного виховання, національної ідентифікації особистості молодій людини не перестають бути предметом системних досліджень, які особливо актуалізують-